ISSN: 2278-4632
Vol-10 Issue-1 No. 3 January–December 2020

आदिवासी परंपरा आणि शाश्वत विकास

प्रा . डॉ . विणा एम . जम्बेवार

श्री . जी . सी . पाटील मुनघाटे महाविद्यालय , धानोरा

Email- rutuviraj@gmail.com

प्रस्तावना :

गडचिरोली जिल्यात माडिया गोंड डीआदिवासी जमात मोठया प्रमाणावर आहे . गोंड जमत स्वतला कोया किंवा कोईनूर समजतात . कोईतूर म्हणजे माणूस अतिशय प्रयावरणवादी संस्कृतीला जपणारी , निसर्गाशी जवळीक साधणारी तसेच वनावर अधारीत असलेले जीवन असे साधारण या जमातीचे वैशिष्टो आहे . ही जमात पिकानी पिया रोज बनातून वनउपज गोळा करून स्वत : ची उपजीविका पूर्ण करतात . वर्षानूवर्ष ही प्राप्ठ्या सुरू आहे . त्यामुळे जंगल नष्ट व्हायला पाहीजे . परंतु आदिवासी ज्या भागात जास्त संख्येने आहे . त्या भागातील जालाचे प्रमाण देखील जास्त आहे . हे असे का ? तर याचे उत्तर म्हणजे निसर्गशी आदिवासींचे नाते मायलेकराचे आहे . त्यांची स्वत ची वैशिष्टापूर्ण जीवनपादती , रीतीरिवाज , परंपरा , संस्कृती , धार्मिक विधी आहे . त्यांना माहित आह को , जर जंगल नष्ट झाले तर आदिवासी जमात पण संपेल . मुढोल येणा - या पिढींचे काय ? याबाहत प्रत्यक्ष आदिवासींच्या जीवन पध्दतीचा अभ्यास केला . तेव्हा असे लक्षात आले की , गडचिरोली जिल्हयातील आदिवासी गावामध्ये अंबा , चिंच , उभरू याची झाडे विपूल प्रमाणात होती . झाडांना विपूल प्रमाणात फळे लागलेली होती . परंतुझाडाची फळे तोडताना कुणीच दिसली नाहीत . या बद्दल विचारले असता त्यानी सागीतले की जाल , झाडे , पशु , पक्षी अणि मानव हे सगळे निसर्गाचाच भाग आहे आणि प्रत्येकाचा निसर्गातील प्रत्येक गोष्टींवर समान अधिकार आहे . त्यामुळे आदिवासी झाडाची फळे मुद्दाम तोडत नाहीत खाली पडलेली आवश्यक तेवढी फळे वेचुन घेतात व रलेली फळे इतर पशु - पक्षी यांच्यासाठी ठेवतात . हे ऐकल्यानंतर नवल वाटले . ज्या समाजात शिक्षणाचे प्रमाण अतिशय कमी आहे त्या आदिवासी समाजाला निसर्गाला कसे चांगले उवायचे . त्यांचे जतन कसे करायचे . याबाबत निसर्गातुनच शिक्षण मिळाले . नैसर्गिक संपत्ती संपलीतर संपत्तीविना मानव समाजाचे अस्तित्व संपेल हे त्यांना कुठल्या शाळेतून शिक्षण न मिळालेले ज्ञान नाही तर निसर्गातून अनुभव घेरुन मिळालेले ज्ञान आहे . याव्यतिरिक्त शिक्षणाने प्रगत झालेला गैर आदिवासी फक्त निसर्गाला ओरवडण्याचेच कन करत आहे . त्यामूळे मानवी समाजावरच नही तर संपूर्ण प्राणीमात्रावर संकट ओढवलेले आहे . अशा जगात आदिवासींचे निसर्गावरील प्रेम , त्याच्या परंपरा या शाश्वत विकासाला चालना देणा - या आहे . हे फक्त त्यांच्यात असणारी ' सर्वधि सुखिन : सत् ' ही भावना होय . बिज सज्ञा (Key Note) आदिवासी , निसर्ग , परंपरा , शाश्वत . प्रस्तुत संशोधन पेपर प्रत्यक्ष

Copyright © 2020 Authors

त्यांच्यात राहून , काम करून , त्याच्याशी चर्चा करून , त्यांच्या जवळ असलेले निसर्गाविषयीचे ज्ञान जाणून त्या पध्दतीने तयार झालेल्या त्याच्या धार्मिक विधी यातून आदिवसी परपरा मुळे शाश्वत विकास कसा होऊ शकतो . हे प्रगत समजणा - या समाजाने शिकण्या सारखे आहे . अशा अनेक पध्दतो परंपरा आहेत . यातील काही पध्दती पूढील प्रमाणे माडीया गोंड समाजातील सर्वात महत्वाची पारंपारीक धार्मिक पध्दती म्हणजे ' पोलो ' . ' पोलो ' म्हणजे वनउपज गोळा करण्यापूर्वी केली जाणारी धार्मिक विधी होय . ज्या वनउपजाचे संग्रहण करायचे आहे . त्याचे नाव समोर लावून सामुहिक पध्दतीने पोलो केला जातो . उदा . मोहफुल गोळा करायचे असल्यास ' मोहपालो ' असे म्हणातात . मोहफुल पडायला लागले की , गाव ग्रामसभा घेरन मोहफुल गोळा करण्याबाबत अलिखीत नियमावली ठरविली जाते . धार्मिक पोलोचा दिवस ठरविला जाते . त्यात प्रत्येकाचे संकलन करण्याचे क्षेत्र उरविल्या जाते . उरलेल्या दिवशी गाव पूजा - याकडून मोहाच्या झाडाची पूजा करून धार्मिक विधीने ' मोहपोलो ' केला जातो . परंतु मोहफुल जसे पडायला लागते . त्याच देवशी पोलो केला जात नाही . कारण मोहफुलावर जसा मानवाचा हक्क आहे . तसाच इतर पशुपक्षांचा सुध्दा आहे यासाठी मोहफुल पडायला लागल्यानंतर जवळपास आठ ते दहा दिवसानंतर ' माहपोला केला जातो . कारण पोल करण्यापूर्वी पडलेले माहटळ पशुपक्षी खातात व त्यांच्या विष्ठेतुन त्याच्या बिया बाहेर पडतात व नैसर्गिक रित्या नोहाचे रोप लवकर तयार होतात व वनाचे अस्तित्व टिकून राहते . अशा आदिवासी पारंपारिक गलो संस्कृतीमुळे नैसर्गिक जंगल निर्मिती प्रकिया सतत सुरू असते . मासेमारीची सुध्दा आदिवासीची पर्यावरणीय परंपरागत शाश्वत पध्दत आहे . या पध्दतीचा सुन्दा प्रत्यक्ष अभ्यास करण्यात आला आणि आश्चर्यकारक ही पद्धती कशी शाश्वत आहे हे लक्षात आले गासेमारी ही सामूहिक पध्दतीने कली जाते . फक्त खाण्यावरीता गासेमारी केली जाते . त्याचा व्यावसायीक दृष्टीकोन नसतो . मासेमारी करण्याचे साधने हे आदिवासी लोक स्वत : च तयार करीत असतात स्थानिक नैसर्गिक संसाध्न बाबू याचा वापर करून परंपरागत मासेमारी साधने आणि मछली हांधारा तयार करतात . या साधनांची बनावट ही शाश्वत विकासाला साधक आहे . श्रावण महिन्यात म श्याचा प्रजोत्पादनाचा कालावधी असल्यामुळे या महिन्यात मासेमरी शक्यतो बद करीत असतात बाखूच्या सहाय्याने तयार केलेले मासेमारी साधने वापरून परपरागत पध्दतीने मासेमारी करतात . या परपरागत साधनातुन मोठया आकराचे मासे पडले जातात . तर लहान आकाराचे मासे पाण्याच्या प्रवाहाबरोबर साधनांना असलेल्या लहान आकाराच्या छिद्रातून निघुन जातात . पुढे हेच मासे मोठे होउन माशाचे उत्पादन करतात . अशाप्रकरे नैसर्गिक शाश्वत मासेमारी मुळे माशाचे जतन होऊन पुढील पिढीला सुध्दा त्यांचा उपयोग होईल . हे केवळ परंपरागत बाबु साहित्यापासुन स्वत तयार केलेल्या बनावटीमळेच शक्य होते . यावरून जदिवासी भविष्याचा किती अभ्यास करतो व त्यांच्या या ज्ञानाबद्दल दुमत नाही . हे सिध्द होते.

निष्कर्ष: –

प्रत्यक्ष सहभाग पध्दतीने केलेल्या अध्ययनातून खालील निष्कर्ष निघतात

 Copyright © 2020 Authors

१) बनरपज गोळा करताना यावर फक्त आपलाच हक्क नसुन ईतर प्राण्याचा सुध्दा आहे . ही शाश्वत विकासाला आवश्यक असलेली आदिवसींची प्रवृत्ती.

२) पशुपक्ष्याचा विष्ठमधुन बी बाहेर आली तर तिच्या पासुन लवकर रोपे तयार होतात व त्यातुन नैसर्गिक जगल निर्मिती होते याबद्दल असलेला त्याचा अभ्यास

३) शाश्वत मासेमारी साधनांच्या वापरातून अन्न साखळीचे जतन होऊन जैवविविधता टिकुन राहील व येणा - या पिढीला हे अन्न सहज उपलब्ध होईल

४) आधुनिक मासेमारी साधनांपेक्ष आदिवासोंचे मासेमारी साधने माश्यांचे संवर्धन करणारे आहे .

Copyright © 2020 Authors